

2. **Горб, В.Г.** ЖОЖдогу билим берүү ишинин субъекттеринин өз ара мамилелерине педагогикалык мониторинг жүргүзүүнүн технологиялык аспектилери [Текст] / В.Г. Горб // Билим берүүдөгү стандарттар жана мониторинг. – 2003. - № 2. – С. 46-52.
3. Расмий сайт [Электронный ресурс]. И. Арабаев атындагы КМУнин Экономика жана менеджмент институту. – Режим доступа: <http://iem.arabaev.kg/>. – Загл. с экрана.
4. Расмий сайт [Электронный ресурс]. И. Арабаев атындагы КМУнин Экономика жана менеджмент институту. – Режим доступа: <http://iem.arabaev.kg/>, <http://arabaev.kg/>. – Загл. с экрана.
5. Кыргыз Республикасынын жогорку кесиптик билим берүүнүн билим берүү уюму жөнүндө жобо [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/55077/70?cl=ru-ru> <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/13318?cl=ru-ru>. – Загл. с экрана.
6. Расмий сайт [Электронный ресурс]. И. Арабаев атындагы КМУ. – Режим доступа: <http://arabaev.kg/>, [http://www.arabaev.kg/?e8b21e13ffb61794833c93e774670f7c=bashy&id\\_blok=77](http://www.arabaev.kg/?e8b21e13ffb61794833c93e774670f7c=bashy&id_blok=77). – Загл. с экрана.
7. **Русанова, А.А.** Заманбап ЖОЖдогу билим берүүнүн сапатынын көрсөткүчү катары (конкреттүү социологиялык изилдөөнүн тажрыйбасынан) [Текст] / А.А. Русанова // СИСП. – 2011. - № 3. – С. 8-9.
8. **Фролов, С.Ю.** Окуучулардын көзү менен билим сапатын баалоо [Текст] / С.Ю. Фролов // Коомдук өнүгүүнүн теориясы жана практикасы. – 2015. - № 4. – С. 2-3.
9. **Бурляева, В.А.** Калктын жана иш берүүчүлөрдүн билим берүү кызматтарынын сапатына жана жеткиликтүүлүгүнө канааттануусуна канааттануусун мониторингдөө [Текст] / В.А. Бурляева, К.А. Чебанов // Коомдук өнүгүүнүн теориясы жана практикасы. – 2014. - № 5. – С. 53-57.
10. **Ткаченко, Н.С.** Башталгыч класстын окуучуларынын билим берүү иштерине канааттануу динамикасы жана мотивациясы [Текст] / Н.С. Ткаченко // Вестник ГУУ. – М.: ГУУ, 2013. - № 10. – С. 179-182.
11. **Калматова, Г.М.** Формирование ценностных ориентаций в образовательном пространстве вуза [Текст] / Г.М. Калматова // Наука. Образование. Техника. - Ош: КУУ, 2015. - №1. – С. 103 – 107.

DOI:10.54834/16945220\_2023\_2\_190

Поступила в редакцию: 31.01.2023 г.

УДК 373.3

**Маматумаров А.Т.***преп. Жалал-Абадского гос. университета им. Б. Осмонова, Кыргызская Республика*

### **БАШТАЛГЫЧ КЛАССТАРДА ОКУУНУ УЮШТУРУУНУН ОРДУ ЖАНА ОКУУ КӨНДҮМДӨРҮН ӨНҮКТҮРҮҮ ЖОЛДОРУ**

*Бул жумушта кыргыз тилдүү мектептердин башталгыч класстарында окууну уюштуруудагы окуучунун инсандык өнүгүүсү жана анын окуу көндүмдөрүнүн калыптанышы тууралуу маселелер изилдөөнүн предмети болуп эсептелинет. Изилдөөнүн максаты-Кыргызстанда окуучулардын билим алуу жетишкендиктерин баалоо боюнча эл аралык жана улуттук изилдөөлөрдүн жыйынтыктары жана башталгыч класстарда окуу жана түшүнүүнү уюштуруунун салттуу ыкмаларын, бүгүнкү күндөгү башталгыч класстардын окуу сабагына коюлган жаңы талаптар тууралуу маалыматтарды анализдөө. Изилдөөлөрдө адабияттарды анализдөө, салыштыруу жана жалпылоо илимий методдору колдонулган. Окуу көндүмдөрүн калыптандыруу жолдорун чечмелөөгө аракет кылынган. Окуу жана түшүнүүнү жолго коюп, окуу көндүмдөрүн өркүндөтүү максатын ишке ашыруу үчүн окуу көндүмдөрүнүн группалык компоненттери сунушталган. Ал окуу көндүмдөрүн калыптандырууда окуучу алгач окуу көндүмдөрүнүн техникалык багытын өздөштүрүп, анан мазмундук багытын өздөштүрүүгө мүмкүндүк алат деген тыянак сунушталган.*

**Негизги сөздөр:** *окуу көндүмдөрүнүн компоненттери; шар окуу; көркөм окуу; сөз байлыгы; адабий окуу; окуу жана түшүнүү.*

### **МЕСТО ОРГАНИЗАЦИИ ОБУЧЕНИЯ И СПОСОБЫ РАЗВИТИЯ УЧЕБНЫХ НАВЫКОВ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ**

*В данной работе предметом исследования является вопросы личностного развития школьника и формирования у него учебных навыков в условиях организации чтения в начальных классах*

кыргызскоязычных групп. Цель исследования - анализ сведений о результатах международных и национальных исследований по оценке учебных достижений, учащихся Кыргызстана, традиционных методов организации чтения и понимания в начальных классах и новых требований к чтению начальных классов. В исследованиях использованы научные методы анализа, сравнения и обобщения. Сделана попытка интерпретировать пути формирования учебных навыков. Предлагаются групповые компоненты навыков чтения для достижения цели и улучшения навыков чтения. Сделан вывод о том, что при формировании навыков чтения учащийся может сначала освоить техническое направление навыков чтения, а затем освоить содержательное направление.

**Ключевые слова:** компоненты навыков чтения; художественное чтение; словарный запас; чтения; чтение и понимание.

## THE PLACE OF ORGANIZATION OF TRAINING AND WAYS OF DEVELOPING EDUCATIONAL SKILLS IN PRIMARY CLASSES

*In this paper, the subject of the study is the issues of personal development of the student and the formation of his learning skills in the conditions of the organization of reading in primary classes of Kyrgyz-speaking groups. The purpose of the study is to analyze information on the results of international and national studies on the assessment of educational achievements of Kyrgyz students, traditional methods of organizing reading and comprehension in primary classes and new requirements for reading primary classes. The research uses scientific methods of analysis, comparison and generalization. An attempt is made to interpret the ways of formation of educational skills. Group compents of reading skills are offered to achieve the goal and improve reading skills. It is concluded that when forming reading skills, a student can first master the technical direction of reading skills, and then master the content direction.*

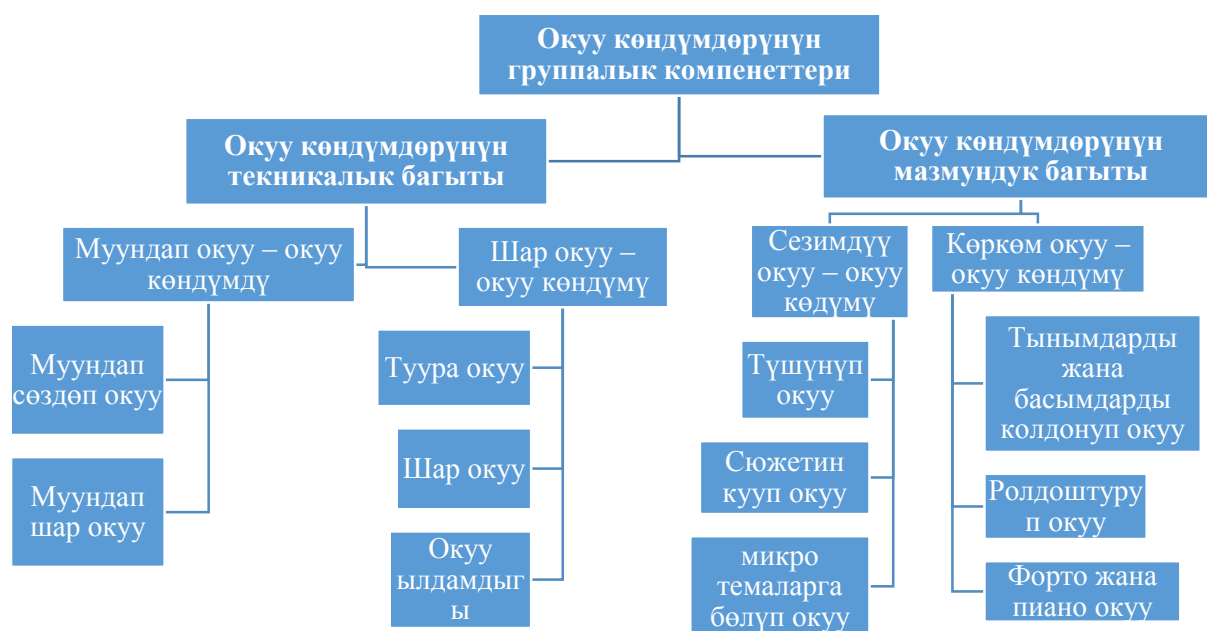
**Key words:** components of reading skills; artistic reading; vocabulary; reading; reading and understanding.

Баланын билим алуусу жана инсандык калыптануусунда курактык өзгөчөлүгүнө жараша таасир этүүчү факторлор арбын. Алардын ар биринин өзүнүн орду, ролу бар. Анын катарында башталгыч билим берүү баскычы бар. Ал «башталгыч билим берүү – бул баланын инсандыгын калыптандыруунун алгачкы баскычы болуп саналат. Башталгыч класста баланын билимге болгон алгачкы көз караштары практикаланат. Ал эми мындай жумуштарды жүргүзүүдө адабий окуу предмети турат» [1]. Адабий окуу предметинин алкагында окуу иши уюштурулат. «Чынында, окуу (чтение) билим, билгичтик, көндүмдөрдүн жыйындысын ар дайым өнүктүрүп туруучу катары каралат. Тактап айтканда, окуу адам баласынын бүт өмүрүндөгү баардык кездешүүчү тигил же бул кырдаалдардагы ишмердүүлүк жана баарлашуу сапаты» [2]. Ошондуктан, ал окуучунун инсандык калыптануусунда белгилүү бир учурда өзүнүн орду жана аткарган миссиясы бар. Себеби, «окуунун таасири астында балдарда коомдогу жүрүм-турум адаттарын тандоо процессиндеги таасир этүүчү факторлордун бири. Анын жеке тандоолорунун мотивациясы жана инсандык баалуулуктары калыптанат» [4]. Баланын инсандык калыптануусундагы окуунун орду, окуу жана түшүнүү ишин уюштуруу боюнча көйгөйлөр аныкталып, бир топтом долбоорлор ишке ашууда. Алсак, Кыргызстанда окуучулардын билим алуу жетишкендиктерин баалоо боюнча изилдөөлөрдүн жыйынтыгы күбөлөндүргөндөй (эл аралык жана улуттук) 2-4-класстардын окуучулары «эрте окуу үчүн зарыл болгон айрым ыкмаларга ээ, бирок ошол эле мезгилде фонетикалык кабыл алуу, үн чыгарып окуу, окуу ылдамдыгы боюнча мамлекеттик стандарттардын деңгээлине ылайык келбестиги жана тез окуу төртүнчү класстын эркек балдары үчүн өзгөчө татаал болушу, окуганды түшүнүү боюнча ойлонууну талап кылган суроолорго караганда, жөнөкөй суроолорго жооп берүүдө азыраак кыйналышкандыгы сыяктуу» [3] кемчилдиктер аныкталган. Алынган жыйынтыктардан соң, башталгыч класстарда окуу жана түшүнүүнү жакшыртуу, билим берүү стандарттарын дүйнөлүк билим берүү стандарттарына шайкеш келтирүү

максатында бир катар билим берүү стандарттары, окуу программалары, предметтик стандарттар, базалык талаптар иштелип чыкты. Анда, эл аралык тажрыйбанын негизинде «окуу-базалык компетенттүүлүк катары окуунун төмөнкүдөй беш ыкмасы; *фонетикалык кабыл алуу, окуй алуу, лексиканы өздөштүрүү (сөз байлыгы), тез окуу жана окуганды түшүнүү*» [3] сунушталды. Окуу көндүмдөрүн калыптандырууда аныкталган базалык окуу көндүмүн мектепте практикалоо бир нече долбооролордун алкагында өлкө боюнча башталгыч класстардын мугалимдери окутулуп, ишке ашырылып келе жатат. Анын натыйжасында **окуу формалары, окуунун базалык көндүмү, предметтик компетенттүүлүк** түшүнүктөрү практикаланып, тиешелүү изилдөөчүлөр жана практиктердин арасында кеңири жайылтылды.

Окуу жана түшүнүүгө багытталган долбоорлордун жыйынтыгы башталгыч класстарда окуунун маанилүү экендигин көрсөттү. Окуу жана түшүнүүнү жакшыртуу алкагында окуунун базалык компетенттүүлүгүнүн негизги беш ыкмасы салттуу окуудагы; *туура, шар, сезимдүү, көркөм окууну* дагы тереңдеди. Окуучулардын жеткиликтүү деңгээлде туура, шар, сезимдүү көркөм окууга ээ болуусу аларда адабий билимдерге, окууга жана түшүнүүгө негиз болуучу сабаттуулук ишин уюштурууга жаңы көз карашты пайда кылды. Окутуунун жаңы парадигмаларына шайкеш келтирүү проблемасын жаратты. Салттуу окуу ыкмаларына (туура, шар, сезимдүү, көркөм окуу) карата жаңы мамилени талап кылды.

Окуучулардын инсандык калыптануусунда окуу негизги таасир этүүчү факторлордун бири. Ал эми окуу үчүн текстти окуу жана түшүнүү ишин уюштуруу зарыл. Текстти окуу жана түшүнүү окуу көндүмдөрүн калыптандыруунун негизги элементи болуп саналат. Адатта «биз үн чыгарып окуп жаткан кишини укканда, окуунун техникалык параметрлерин оңой тааныйбыз. Эгерде окуучу сөздөрдү тез-тез бөлүп окуса, ката кетирсе, абдан жай жана көңүлсүздүк менен окуса, анда бул шар окуу көндүмүнө жетишпегендигин билдирет» [8]. Үн чыгарып окууда окуучу шар окууга жетише алса, анда окуучу окуу жетишкендиктерин жакшырта алат жана окуганын түшүнүүгө, көркөм окууга жол ачылат. Себеби, «Шар окуу автоматизмди (ылдам жана катасыз окуу жөндөмүн), экспрессияны (сөздөрдү фразаларга бириктирүү, тексттин маани-маңызын берүү, маанилүү сөздөрдү үн менен белгилөө, интонацияны колдонуу жөндөмүн) жана окуганын түшүнүүнү билдирет» [4]. Ошондой эле окуучу текстти окууда көркөм окуу үчүн «эмнени окуп жатканын түшүнүүсү, чыгарманын стилин, тонун, маанайын аныктоосу, кайсы сөздөргө өзгөчө басым коюуларын билүүсү зарыл. Шар окуу – интонациянын жардамы менен тексттин маани-маңызын чагылдырып окуу. Анын калыптандырууда мектептерде минуталык өлчөм менен окутуу кеңири практикалант. Окуучулардын максаты түшүнүү эмес, минута ичинде сөздү көп окууга багыт алат. Интонацияларды туура эмес тандоо, дем алуудагы туура эмес ыкмалар сыяктуу тоскоолдуктар аркылуу окуучуда окуу жана түшүнүү иши жолго коюлбайт. Ал кемчиликтерди жоюуда алгач мугалимдерде жана окуучуларда окуунун максатын аныктап окууну уюштуруу мазмундуу экендигин сунуштадык. Анда окуучу окуунун техникалык жагын өздөштүрүү максатында окуп жатабы же мазмундук жагын өздөштүрүү максатында окуп жатабы так билүү керек. Ал эми мугалим ошону уюштуруу зарыл. Себеби, биздин илимий иштин жыйынтыктары көрсөткөндөй мектептерде окуучулардын окуу жетишкендиктерин баалоодо максаттар ачык эмес. Окуу жана түшүнүүнү уюштуруу багыттарын тактоону талап кылат деген ойдобуз. Ошондуктан биз окуу көндүмдөрүн өркүндөтүү максатын ишке ашыруу үчүн окуу көндүмдөрүнүн группалык компетенттерин сунуштадык.



1-сүрөт. Окуу көндүмдөрүнүн группалык компенеттеринин окуу процессине карай техникалык жана мазмундук багытта ажыратылышы

«Ушул окуу көндүмдөрүнүн калыптануусунда окуучунун окууга болгон табигый жөндөмдүүлүгүнөн да көз каранды. Анткени, илимий-методикалык адабияттарда табигый жөндөмдүүлүк – бул, психологиялык процесстин тездиги менен байланыштуу (эс, көңүл буруу, түшүнүү, элестетүү, ой жүгүртүү). Окуучунун табигый жөндөмдүүлүгү класс ичинде түрдүүчө болот. Башкача айтканда, ар бир окуучу өз алдынча инсан, алар өзүнчө уникалдуулукка ээ. Бир эле класс ичинде бирдей курактагы балдар бир эле предметтен бир тапшырманы алсак эң жакшы, жакшы, канааттандырарлык деңгээлде өздөштүрүшөт. Окуу көндүмдөрүн уюштурууда окуучунун табигый жөндөмдүүлүгүн окуу көндүмдөрү менен айкалышта алып баруу максатка дал келет. Анын алкагында окуучуда окуу көндүмдөрүнүн калыптануусу класс ичинде ар түрдүүчө болорун туюндурат» [7].

Ал эми кенже мектептин окуучуларынын эске тутуусу негизинен механикалык болуп анда окуучулардын окуу көндүмдөрүн калыптандыруунун аткаруу формалары эсте кармалып, ал эми ойлонуусу конкреттүү, предметтик байланышта орун алгандыктан окуучуларга чыгармаларды окууда конкреттүү окуу көндүмдөрүнө жетишүүнүн жолдорун ишке ашыруу, аны калыптандыруу процессин күзөтүү мугалимге милдеттендирилет. Балада болсо «окууга болгон мотив окуу процессине болгон кызыгуу менен мүнөздөлөт, ал эми жалпы кызыгуу ар тараптуу болот. Мындан тышкары алардын моралдык аң-сезиминде императивдүү (багыттуулук) элементтери көп орун алат» [7]. Анын алкагында окуучулардын моралдык аң-сезиминдеги императивдүүлүктүн элементтери окуучуларда чыгарманын мазмунун түшүнүүдө каармандарды образдарын кабылдап, оң каармандардын кулк-мүнөзү, образдарына багыт алып, ошол образда жашоого багыттайт. Ал образдуулук, ага карата багыт алуу балдарда белгилүү деңгээлде инсандык калыптанууну шарттайт.

### Жыйынтыктар:

1. Изилдөөнүн айрым бир жыйынтыктары көрсөткөндөй, окуучулар алгач окуунун техникалык багытын, андан кийин мазмундук жагын өздөштүрөрү белгиленди. Өздөштүрүлгөн мазмундук багыт окуучуда окуу жана түшүнүүгө негиз салары көрсөтүлдү;

2. Окуу жана түшүнүүнү уюштуруу негизинен адабий окуу сабагында ишке ашырылары көрсөтүлдү. Адабий окуу – эне тилин үйрөтүүнүн, окутуунун, аны практикада колдонуунун өзгөчөлүгүн, максатын, мазмунун жана ыкмаларын, биринчиден, тил – бул баарлашуунун каражаты, экинчиден, окутуу процессинин педагогикалык-психологиялык мыйзам ченемдүүлүктөрүн, үчүнчүдөн, коомдун социалдык керектөөлөрүн аныктары белгиленди;

3. Окуучуларда окуу көндүмдөрүнүн калыптануусу, окуу жана түшүнүү, көркөм окуу ыгына ээ болуу мүмкүнчүлүгү адабий окуу предметинин алкагында ишке ашары көрсөтүлдү.

#### Адабияттар тизмеси

1. **Сакиева, С.С.** “Адабий окуу” окуулугундагы окуучунун чыгармачылыгынын булактары [Текст] / С.С. Сакиева // Известия ВУЗов Кыргызстана. – Бишкек, 2016. - № 8. – 129 с.
2. Развитие умений смыслового чтения в начальной школе. Начальная школа [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://school2100.com/upload/iblock/cff/cff31f46b37bd8fe6d02f4473e2ebc54.pdf>.
3. Билим берүү кызматкерлери үчүн тренинг «Башталгыч мектеп үчүн билим берүү стандарттары» [Текст]. – Бишкек, 2017. – 15 с.
4. **Мамбетакунов, Э.** Педагогиканын негиздери [Текст] / Э. Мамбетакунов, Т. Сияев. – Бишкек, 2008. – 74 с.
5. **Мендеева, Д.Р.** Влияние художественной литературы на формирование личности школьников [Текст] / Д.Р. Мендеева. – Благовещенск, 2016. – 160 с.
6. **Маматумаров, А.Т.** Башталгыч класстарда окуу көндүмдөрүн калыптандыруунун психологиялык негиздери [Текст] / А.Т. Маматумаров // С.Нааматов атындагы НМУнун жарчысы. – Нарын: НМУ, 2016. - № 2,3. – С. 148-151.
7. Керемет окуу [Электронный ресурс]. – Бишкек, 2023. – Режим доступа: <https://www.youtube.com/watch?v=1570oYJ9IXU>.
8. **Сакиева, С.С.** Адабий окууга үйрөтүүгө карата жаңыча көз караштар [Текст] / С.С. Сакиева // Известия ВУЗов Кыргызстана. – Бишкек, 2016. - № 7. – С. 203-206.
9. **Рысбаев, С.К.** Баланын китеп окуусун уюштуруу технологиялары [Текст] / С.К. Рысбаев. – Бишкек, 2015. – 70 с.
10. **Новикова, С.В.** Анализ и оценка величины активной двигательной деятельности детей 5-6 лет в дошкольных образовательных организациях [Текст] / С.В. Новикова, Е.Ю. Немечева, И.С. Узакбаев // Наука. Образование. Техника. – Ош: КУМУ, 2022. – №3. – С. 103 - 107.
11. **Таджибаева, З.М.** Проблемы преемственности дошкольного и начального образования [Текст] / З.М. Таджибаева // Наука. Образование. Техника. – Ош: КУУ, 2011 – №3,4. – С.18 – 22.
12. **Сабилова, Ф.Р.** Интегрированное обучение как условие развития речевого творчества у младших школьников [Текст] / Ф.Р. Сабилова // Наука. Образование. Техника. – Ош: КУУ, 2011. - №3,4. – С. 22 -27.

DOI:10.54834/16945220\_2023\_2\_200

Поступила в редакцию: 29.05.2023 г.

УДК: 80. 377.5

**Кашкариева М.А.**

*ст. преп. Кыргызско-Узбекского Межд. универ. им. Б.Сыдыкова, Кыргызская Республика*

**Тентимишова А.К.**

*к.ф.н., Кыргызско-Узбекский Межд. универ. им. Б.Сыдыкова, Кыргызская Республика*

#### КЫРГЫЗ ТИЛИН КОММУНИКАТИВДИК КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮККӨ БАГЫТТАП ОКУТУУНУН ПЕДАГОГИКАЛЫК МАСЕЛЕЛЕРИ

*Илимий жумушта изилдөөнүн предмети болуп колледждерде кыргыз тилин коммуникативдик компетенттүүлүккө негиздеп окутуунун технологиялары эсептелинет. Изилдөөнүн максаты -*